

In het laatste hoofdstuk, over het decennium 1540-1550, wordt uiteengezet hoe Karel de zelfstandige positie van Maastricht nader heeft vastgelegd. De graaf van Boussu wordt hierin overigens al in 1543, 24 jaar te vroeg, als stadhouder van Holland voorgesteld (295). Tot slot volgen het nawoord en de conclusie, waarin de overwinning van het middeleeuwse particularisme te Maastricht nogmaals wordt onderstreept. Geurts rondt af met enkele interessante opmerkingen over de samenstelling van de magistraat, niettegenstaande het gebrek aan prosopografische gegevens.

Eén blik op het onderdeel bronnen en bibliografie maakt duidelijk dat we hier te maken hebben met een 'proefschrift-oude stijl', waaraan lang en met veel inzet is gewerkt. De auteur baseert zijn nieuwe invalshoek op een flink aantal gepubliceerde (94 titels; hulpparaat 38) en ongepubliceerde bronnen. Bij de archivalia is de afkorting 'ARA' met reden voor het Brusselse en niet het Haagse archief gereserveerd. Verder heeft Geurts ogenschijnlijk de gehele relevante historiografie benut (521 titels alleen al in de literatuuropgave) om zijn betoog voldoende diepgang te geven. Naar het nadrukkelijk aangekondigde vervolg van deze studie, over de jaren waarin de religieuze strijd in Maastricht bepalend wordt, mag zonder meer worden uitgezien.

J. W. Koopmans

P. Knevel, *Burgers in het geweer. De schutterijen in Holland, 1550-1700* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1994, Hollandse studiën XXXII; Hilversum: Verloren, 1994, 420 blz., f70,-, ISBN 90 70403 36 6).

De fascinatie die de auteur onderging bij het bekijken van schuttersstukken, vormde voor hem de drijfveer tot het onderzoek dat aan het besproken werk ten grondslag ligt. Uit dat oogpunt bezien is het dan ook niet verwonderlijk dat het zoeklicht specifiek op Holland en voornamelijk op de zeventiende eeuw is gericht geweest.

In de aanloop tot het eigenlijke onderwerp, dat in thema's wordt behandeld, gaat Knevel terug naar de veertiende eeuw, wanneer in Holland, in navolging van Vlaanderen en Brabant, het schutterswezen vaste vormen gaat aannemen. Gezien de militaire en politieke taak van dit soort organisaties lag het voor de hand dat de stedelijke overheden hen al vroeg aan strikte regels bonden. Schutter zijn was overigens geen eigen keus, maar een opgelegde plicht, die toen alleen gegoede burgers kregen opgelegd. De aanschaf van wapens, uitrusting en duidelijk herkenbare kleding kwam immers voor eigen rekening. De exclusiviteit van het schuttersschap en de daaraan gekoppelde uiterlijke vormen leidden reeds in een vroeg stadium tot een sterke onderlinge verbondenheid.

Omstreeks 1580 werden de Hollandse schutterijen omgevormd tot burgerwachten. Ze kregen een bredere samenstelling en een andere organisatievorm, die een hiërarchische structuur kende. Er tekende zich nu een scherpe scheiding af tussen enerzijds de gewone schutters en het lagere kader en anderzijds het officierskorps, waarin geleidelijk aan de regenten de overhand kregen. Dit laatste gebeurde met een vooropgezet doel. De stedelijke overheden wilden de schutterijen namelijk vast in hun greep hebben, zodat zij in tijden van sociale onrust een machtsinstrument in handen hadden.

Van de thematische hoofdstukken zijn er twee ingeruimd voor de samenstelling van de

schutterijen. In het eerste richt Knevel de aandacht op het lagere en het hogere kader — anders gezegd: de onderofficieren en de officieren —, die hij per rang en functie behandelt. Daarbij valt onder *meer* de centrale positie van de kapiteins op, die een brugfunctie vervulden tussen het stadsbestuur en de tot de schutterij behorende burgers. Sinds de reorganisatie van omstreeks 1580 kwamen de meesten van deze gewone schutters niet meer voort uit de gegoede burgerij, maar uit de brede middenstand. De sterke verhevenheid van het officierskorps boven de rest van de schuttersorganisatie komt in het boek sprekend naar voren. Dat is trouwens ook het geval met de grote verschillen tussen de schutterijen van voor 1580 en die van daarna, die Knevel met elkaar vergelijkt aan de hand van een schuttersstuk uit 1559 en een uit 1588.

Tot de militaire taken van de schutterijen, een van de volgende thema's, behoorde uiteraard de verdediging van de eigen stad. Uit het betoog wordt echter niet goed duidelijk wat we ons hier voor de zeventiende eeuw moeten voorstellen. In vreedstijd zal dit weinig meer zijn geweest dan het verrichten van wachtdiensten, een van de twee andere militaire taken van de schutterij en daarom apart in dit hoofdstuk behandeld. Uit het relaas over 1672 blijkt dat in tijden van oorlog de Hollandse schutters voor een belangrijk deel juist buiten hun eigen stad actief waren, namelijk in de vestingen langs de frontieren van het gewest.

Wanneer het militaire aspect aan de orde komt, dringt zich meteen de vraag op hoe de taken tussen de reguliere strijdmacht, het Staatse leger, en de schutterijen verdeeld lagen. Het antwoord valt op te maken uit de beschrijving van de inzet van de schutterijen buiten hun eigen stad, ook wel aangeduid als de uittrek. Meestal versterkten zij dan het garnizoen van vestingen aan de randen van het eigen gewest of daarbuiten. Soms ging het om steden die zo dicht bij het front lagen dat ze gevaar liepen te worden aangevallen. In andere gevallen losten de schutters de Staatse eenheden af die in niet bedreigde vestingen waren gelegerd en maakten daarmee deze troepen vrij voor inzet aan het front. In feite kwam het erop neer dat de schutterijen als een soort militaire reserve achter het reguliere leger fungeerden.

Het meest uitgebreide thematische hoofdstuk is dat over het uiterlijke vertoon en het vermaak. Hier komt de lezer in aanraking met de schutterscultuur zoals deze naar voren komt in de groepsportretten van schilders als Frans Hals. Maar ook de vaste ceremonies en feesten ontbreken niet. Zij vormden de schakel met het verleden, toen de schutterijen nog het karakter droegen van broederschappen. Als laatste thema komen hierna nog de schuttersopstanden aan bod, op zich een vreemd fenomeen aangezien juist de handhaving van orde en rust tot de belangrijkste taken van de schutters behoorde. Daar staat tegenover dat zij door de aard van hun organisatie gemakkelijk waren te mobiliseren. Doel was veelal het verkrijgen van meer invloed op het stedelijke bestuur, maar een nieuwe politieke orde werd vrijwel nooit nagestreefd. In het slothoofdstuk trekt Knevel de lijn door naar de patriottenbeweging, die met haar plan van de burgerbewapening fraai aansloot bij wat er in de schutterij gebeurde.

Door de veelheid van de aspecten die aan de orde komen, en de uitgebreide behandeling van de materie is *Burgers in het geweer* een zeer informatief boek geworden. Het beoogde doel, namelijk duidelijk maken dat de betekenis van de schutterijen breder was dan in het bestaande beeld naar voren komt, is in veel opzichten dicht benaderd. Het is daarentegen jammer dat bij het onderzoek een aantal steden grotendeels buiten beeld is gebleven. Behalve enkele steden van het oostelijke frontier, zoals Naarden, Woerden, Oudewater en Schoonhoven, gaat het hier om de steden in het Hollandse deel van het huidige Noord-Brabant. Studie van de schutterij aldaar had misschien nadere gegevens kunnen verschaffen over hierboven aangevoerde taakverdeling met het Staatse Leger. Daarnaast worden er helaas geen parallellen getrokken met schuttersorganisaties die elders in de Republiek hebben bestaan. Daardoor

blijft onduidelijk of en in hoeverre de voor de Hollandse schutterijen gesignaleerde kenmerken al of niet uniek zijn. Een en ander laat onverlet dat de inhoud van het boek en de wijze waarop de behandelde materie is gepresenteerd, zeer de moeite waard zijn.

J. P. C. M. van Hoof

J. Huisken, K. Ottenheim, G. Schwartz, ed., *Jacob van Campen. Het klassieke ideaal in de Gouden Eeuw* (Amsterdam: Architectura & Natura pers, Stichting Koninklijk Paleis, 1995, 295 blz., f89,50, ISBN 90 71570 52 5).

Ter gelegenheid van zijn vierhonderdste geboortedag werd in het voormalige Amsterdamse stadhuis op de Dam een tentoonstelling gewijd aan de architect en ontwerper Jacob van Campen. En recentelijk vestigde de ontdekking van het dubbelportret van Constantijn Huygens en Suzanna van Bacrle ook weer de aandacht op diens schilderwerk. Van Campens veelzijdigheid komt in deze naar aanleiding van de expositie ontstane bundel artikelen ten volle tot zijn recht. Na boeken over Vingboons (1989) en Post (1993) heeft K. Ottenheim, stuwende kracht op het gebied van de zeventiende-eeuwse architectuurgeschiedenis, nu de mogelijkheid gekregen hun beider leermeester in het classicisme aan een nader onderzoek te onderwerpen. Dat was nodig, want zoals het eerste hoofdstuk duidelijk maakt bestonden er vele misvattingen en zelfs legenden over zijn leven. Hier kan dat alles aan de hand van nieuw (archief)onderzoek in zeven artikelen worden rechtgezet. Bovendien staan in een calendarium met de bewezen feiten van zijn levensloop, een genealogie van zijn familie, en een aparte catalogus van schilderijen en tekeningen de beschikbare gegevens op een rij.

De artikelen van M. J. Bok over familie, vrienden en opdrachtgevers, van Q. Buvelot over Van Campens schilderkunst en ontwerpen voor geschilderde decoratieprogramma's, van Ottenheim over zijn architectuur, van E. J. Goossens over beeldhouwkunst en van M. Spies over zijn contacten met literatoren bevatten tevens de interpretatie van zijn optreden en denkbeelden. Die duiding moet echter geschieden met bijzonder weinig tastbare gegevens, want van zijn architectonisch oeuvre bleven maar een paar specimina ongeschonden. Ook zijn schilderijen en tekeningen hebben de tand des tijds slecht doorstaan, terwijl het feit dat Van Campen zelden signeerde een verdere complicatie is. Zelf trad hij nauwelijks in een officiële functie op. Meestal was hij adviseur of ontwerper en coördinator van werkzaamheden zodat er niet veel archiefstukken over zijn artistieke productie bewaard zijn. In het totaal beschikken we over één brief van zijn hand. Des te bewonderenswaardiger is het hier gepresenteerde resultaat. Bok begint al met een verrassing want zijn onderzoek toonde aan dat Van Campen niet in 1595 maar een jaar later was geboren. De van katholieken huize stammende architect was verder nazaat van een van de voornaamste ingezetenen van het middeleeuwse Amsterdam en hij was zich ervan bewust dat zijn werkzaamheden aan de Nieuwe Kerk het gebouw betroffen, waar zijn voorvaderen begraven lagen. Voor een zoon van een katholieke welgestelde familie die geen ambten bekleden kon was de schildersopleiding een eervolle tijdsbesteding. Na 1630 zetelde Van Campen op zijn buiten bij Amersfoort waar hij een grote clientèle onderhield en een adellijke levensstijl voerde. Huygens en Johan Maurits kwamen er dan ook logeren. Maar hij moet, misschien door zijn hooggestemde artistieke idealen, voor zijn opdrachtgevers een lastig man zijn geweest, die werk moeilijk kon afronden en mogelijkterwijs wel eens te diep in het glas keek.